

miştir. Taberiye, Antakya, Menbic, Karkisiyâ, Cündişâpûr, Ahvaz gibi şehirler barış yoluyla fethedilmiştir. Mısır'ın barış yoluyla mı silâh zoruyla mı alındığı konusunda ihtilâf vardır. Genel olarak İskenderiye dışındaki Mısır arazisinin barış yoluyla ele geçirildiği kabul edilir. İran topraklarının da bir kısmı savaşla, bir kısmı barışla fethedilmiştir. Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında Şam valisi olan Muâviye denize açılmış ve Kıbrıs adası ile cizye karşılığında antlaşma imzalamıştır. Uzun İslâm tarihi boyunca çok geniş bir coğrafyada gerçekleştirilen fetihlerde ve müslüman devletlerin kendi aralarında yaptıkları mücadelelerin sonrasında pek çok barış antlaşması imzalanmıştır. Öte yandan müslüman devletler kendi aralarında veya gayri müslim devletlerle siyasî, ekonomik, stratejik vb. amaçlarla çeşitli ittifak ve dostluk anlaşmaları yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "İ'tişâm", 7; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 147-150; III, 321 vd., 331 vd., 351 vd., 368 vd.; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 69; *el-İmâme ve's-siyâse*, I, 112, 113, 114, 115; Belâzûrî, *Fütûh* (Fayda), s. 80, 85, 87, 88, 90 vd.; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1356, IX, 184 vd.; Süyûtî, *Târihu'l-hulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1371/1952, s. 76, 131, 155; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 198 vd., 671-672; a.mlf., *İslâm'da Devlet İdaresi* (trc. Kemal Kuşçu), İstanbul 1963, s. 216 vd.; a.mlf., *el-Veşâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, tür.yer.; Âbidin Sönmez, *Rasûlullah'ın Diplomatik Münâsebetleri ve Sulh Muâhedeleri*, İstanbul 1984, s. 82 vd., 106 vd., 137 vd., 149 vd., 175 vd., 204 vd., 258 vd.; Hasan İbrâhîm, *İslâm Tarihi*, I, 135 vd., 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 170 vd.; M. Akif Aydın, "Anayasa", *DİA*, III, 153-155; Musafa Fayda, "Bey'atürri'dvân", a.e., VI, 39, 40.

NEBİ BOZKURT

Osmanlılar'da. İslâm devletler hukuku ve İslâm dünyasının uygulaması ile oluşan zengin birikim Osmanlı döneminde sulh sistemi için önemli bir alt yapı oluşturmuştur. Ancak Osmanlı asırlarında değişen şartlar önce Bizans, daha sonra Avrupa devletleri ve Safevîler ile dostane ve hasmane münasebetler çok önemli yeni açılımlar sağlamış, zengin bir barış terminolojisi (emânâme, sulhnâme, ahidnâme) ve prosedürü gelişmiştir. Osmanlı döneminde Zıttorok, Karlofça, Pasarofça, Prut, Küçük Kaynarca gibi dönüm noktası teşkil eden önemli barış antlaşmaları yanında olağan sayılabilecek pek çok antlaşma yapılmıştır. Her bir sulh müzakeresi ve antlaşmasının sisteme katkı ve boyut kazandırdığı söylenebilir. Barışın gerçekleşmesi çeşitli şekil ve safhalarda olurdu. İslâm hu-

kuku ve Osmanlı uygulamasına göre bir yerin fethinden önce halkına İslâm'ı kabul etmeleri veya cizye vermeye razı olarak sulhen teslim olmaları teklif edilirdi. Halkın ve idarenin buna yanaşmaması halinde savaş kaçınılmaz hale gelirdi. Savaş sonrası fetih gerçekleşmezse taraflar arasında mütareke ve ardından bir sulh akdedilirdi. Böylece barış antlaşmaları genellikle savaş sonrasında, bazan daha önceki barışın yenilenmesi veya uzatılması şeklinde gerçekleşirdi. Savaştan taraflar arasında mütareke sağlandıktan sonra barış girişimi başarılı olursa müzakerelere başlanır, fakat şartlar eşit değilse kuvvetli taraf mütarekeye yanaşmadan savaş halinde iken görüşmelerin başlamasını isteye bilirdi. Küçük Kaynarca'da Rusya'nın bu stratejiyi uyguladığı görülmektedir.

Sulh isteği öncesinde savaş ve barış seçenekleri olumlu ve olumsuz yönleriyle meşveret meclislerinde değerlendirilirdi. Bu meclisler bazan padişahın başkanlığında olmakla birlikte genelde sadrazamın, şeyhülislâmın, hatta serdarın riyasetinde toplanırdı. III. Ahmed Pasarofça barışı için serdar-ı ekreme gönderdiği hatt-ı hümayunda Edirne'den hareketten önce yapılan meşverette şeyhülislâm ve kazasker efendilerin, "Sulh olmak vâcip olmuştur" sözleriyle toplantının sona erdiğini ifade etmekteydi. Ayrıca Ağustos 1791'de III. Selim, Sadrazam Koca Yüsf Paşa'ya yolladığı hatt-ı hümayunda ordunun Maçin'de ağır bir yenilgi alması sebebiyle meşveret meclisinin barış yapılmasının zaruretiyi beyan etmiş olduğunu bildirmekteydi.

Savaş, barış ve ittifak anlaşmaları gibi konularda dinî meşruiyet açısından fetva-ya ihtiyaç duyulur, hatta bazan birkaç âlimin fetvasına müracaat edilirdi. 11 Temmuz 1789 tarihli Osmanlı-İsveç ittifakı, iki tarafın birbirini yüzüstü bırakarak başka devletlerle müstakil sulha yanaşmamalarını karar altına almıştı. Rusya'nın Osmanlı sınırına bir tecavüzü olduğunda İsveç'in, "Benim Rusya ile sulhum var" demeyip Osmanlılar'ın yanında yer alması gerekiyordu. Ancak Rusya'nın İsveç sınırına saldırması halinde Osmanlı Devleti önce "fetvâ-yı şerifeye müracaat" ve "şer'a muta-baat" ile hareket edecekti (Mustafa Kesbî, s. 422). Osmanlı Devleti'nin şer'i şerife müracaatı ve olumlu fetva verilmesi halinde, yani şarta bağlı olarak savaşa girişmek istemesi İsveç'in itirazına uğradığından Rusya'nın saldırısı karşısında müttefikinin yanında yer alması gerektiğine karar verilmesi kaçınılmaz olmuştur. Dolayısıyla fetva aranmadan tıpkı İsveç gibi

Avrupa hukuku doğrultusunda ("nasârâ düveli kaidesi üzere") davranılmasının söz konusu edilmesi Osmanlı uygulamasındaki esnekliği göstermektedir.

XVIII ve XIX. yüzyıl barış müzakerelerine "sudûr"dan, dünya işlerinden anlayan bazı din âlimlerinin de görüşmelere delegeler olarak katılmaları müzakerelerin ve belirlenen maddelerin İslâm hukukuna uygunluğunun denetimi hassasiyetinden kaynaklandığında şüphe yoktur. Tarafların veya birinin sulh talebi için elçi ve mektup göndermesiyle girişim başlamış olurdu. Sulh talebi için elçiler genellikle kalabalık bir maiyetle gelirdi. Nitekim Kanûnî Sultan Süleyman'ın Amasya'da kışlaması Şah Tahmasb'ı telâşlandırmış ve Tahmasb'ın eşik ağası Ferruhzâd 500 kişiden fazla bir maiyetle şahın barış isteğini bildirmek üzere Amasya'ya gelmiş, divana kabul edilerek getirdiği hediyeler ve şahın barış talebini içeren mektubu Kanûnî'ye sunmuştur. Gelişinden sekiz gün sonra 10 Receb 962'de (31 Mayıs 1555) Kanûnî elçiyi tekrar divana davet ederek Şah Tahmasb'a mukabil şartları bildiren mektubu vermiştir. Böylece antlaşma şartlarını güçlü taraf olarak Kanûnî belirlemişti. Bu klasik anlamda bir sulh anlaşması olmamakla birlikte kayda değer bir örnek teşkil etmektedir. Ancak her zaman elçinin barış isteği olumlu karşılanmazdı. Şah İsmâil'den Ramazan 921'de (Ekim 1515) kıymetli hediyelerle Amasya'ya gelen elçilik heyetinin barış talebini Yavuz Sultan Selim reddetmiş ve önemli simalardan oluşan heyeti hapsedirmiştir. Vasvar Antlaşması'nda ise (1075/1664) bir defaya mahsus olmak üzere 240.000 filorilik hediye verilmesi, padişahın da buna münasip bir şekilde mukabele etmesi kararlaştırılmıştır.

Sulh talebinde tarafların ayrı ayrı hesap ve planları olması ve bu çerçevede taleplerini dile getirmeleri esastı. Aslında sulh teklifi, şartları ve müzakereleri, üçüncü taraflarla görüşülmesi, bu sırada yapılacak manevralar tamamen bir diplomasi hareketiydi. Meselâ Pasarofça Antlaşması öncesinde Şehid Ali Paşa'nın savaş ilân edeceği Venedik'i suçlaması ve üçüncü taraf durumunda olan Avusturya'yı tarafsızlaştırma çabaları çok önemli idi. Bazan değişen şartlara göre taraf değiştiriliyor ve farklı talepler ortaya atılıyordu. Âsi Arnavut Beyi İskender Bey, Avrupa'dan aldığı yardımın kesilmesi üzerine Fâtih Sultan Mehmed'den sulh talebinde bulunmuş, o da Bosna seferinde Arnavutluk yönünden emin olmak istediği için 867'de (1463) bu talebi kabul etmiştir. Daha sonra Vene-

dikliler'in Macarlar'la ittifakında İskender Bey'i yanlarında görmek istemeleri üzerine İskender yemininden vazgeçerek yaptığı sulhu bozmuştur. Benzer şekilde 1699'da Karlofça'da Avusturya, İspanya vaset meselesinin patlak vermesi tehlikesi olduğundan barışa taraftar olmuştur. Burada temel belirleyici husus devletlerin menfaatleri ve güçlü iradeleridir. Nitekim aradaki sulha güvenerek bazı zararlı faaliyetlerde bulunan Venedik elçisine Sokullu Mehmed Paşa'nın anlaşmaların içi boş bir çevre olduğunu, bunu devletlerin güçlü iradelerinin dolduracağını söylemesi anlamlıdır. Venedik'le aradaki antlaşmaya rağmen Kıbrıs'ın fethi için Ebüssuûd Efendi'nin İslâmî ilke ve uygulamaya dayanarak verdiği gerekçeli fetva da bu konuda çok önemlidir. Barış anlaşmasının etkili olmasında devletler arası güç siyasetinin önemini gösteren bir diğer örnek 1856 Paris Antlaşması'dır. Antlaşma, Osmanlılar'ı Avrupa devletler sisteminin eşit bir üyesi kabul etmiş, devletin toprak bütünlüğünü teminat altına almış ve Avrupa hukukuna dahil etmiştir (Adanır, XIII [2005], s. 395 vd.).

Osmanlı diplomasisinde bazı istisnalar dışında Osmanlı diplomatlarının oldukça sağlam ve başarılı antlaşmalar yaptıklarını söylemek mümkündür. Osmanlı galip taraf olmadığı halde Karlofça'da barış masasında Râmi Mehmed Efendi'nin başarısı Marsigli tarafından ifade edilmektedir. Genelde hasmane münasebetler içinde bulunduğu Habsburglar ve Rusya ile ve onlara karşı olmak üzere diğer devletlerle menfaat icabı zaman zaman dostluk ve ittifak anlaşmaları yapılması önemlidir ve burada delegelerin büyük katkıları vardır.

İlk defa Karlofça'da gözlemlendiği üzere görüşmelerin başlaması ve devamında tarafların dışında bazı aracı devletler bulunur ve aracılık onların dâimî veya fevkalâde elçileri tarafından yürütülürdü. Bu devletlerin kendi ekonomik ve diplomatik menfaatleri doğrultusunda aracılık tekliflerinde bulundukları açıktır. Nitekim 1740'ta Fransız elçisinin Belgrad barışındaki başarıları ara buluculuğunun ödülü olarak mevcut ticaret antlaşmasını yeni bir hukuk dahilinde yenilemesi buna örnek olarak gösterilebilir. Barış görüşmeleri yapılırken ordunun savaşa hazır, hatta fiilen cephe beklemeye konumunda olması önemli bir taktikti. Karlofça'da müzakereler sırasında Amcazâde Hüseyin Paşa barış görüşmeleri çıkmaza girdiğinde ordunun savaşa hazır olduğu intibarı vermeye gayret göstermiştir.

Delegelerin ve bu münasebetle yükseltilecek konularının muahedenâmelerde zikredilmesi zaman içinde yerleşmiş bir kural haline gelmiştir. Meselâ Zitvatorok Antlaşması'nda bulunan üç taraftan Osmanlılar'ı Budin Beylerbeyi Ali Paşa, Avusturya İmparatoru II. Radolph'u Ernst Molart, Macar Kralı Bocskai'yi Baron Istvan Illeshazy delege olarak temsil etmiştir. Üç safhada tamamlanan antlaşma 10 Receb 1015'te (11 Kasım 1606) taraflarca yirmi yılına imzalanmış, Mart 1608'de tashih ve ıslah edilmiş, nihai metin 11 Ekim 1608'de onaylanmıştır. Bu durumda mutabakata varılan metin yaklaşık iki yıl sonra hükümdarlar tarafından tasdik edilmiştir. XVIII ve XIX. yüzyıllarda ise bazı barış görüşmelerine genellikle reisülküttâb ve "südü"dan (özellikle Râif Paşazâde İsmet Beyefendi gibi) önde gelen ülemanın delege tayin edildiği görülmektedir (Reşad Ekrem [Koçu], nr. 342, 348, 349, 353, 379). Müzakere heyetinde bulunan delegelere üstlenecekleri sorumluluğa uygun rütbe ve pâyeler verildi. Nitekim Küçük Kaynarca'da barış görüşmelerini sürdürmek üzere sadrazam kethüdâsı Ahmed Resmî Efendi nişancılık rütbesi ve büyükelçilik pâyesiyle birinci, Reisülküttâb Münib Efendi yine büyükelçilik pâyesiyle ikinci delege olarak yola çıkmıştır. Savaş esnasında Fokşani'de yapılan barış teşebbüslerinde (Ağustos 1772) Osmanlı tarafını Nişancı Yenişehirli Osman Efendi, diyanete taalluk eden konularda danışmak için Ayasofya Şeyhi Yâsinizâde Osman Efendi temsil etmiştir. Önemli meseleler konusunda delegeler merkeze sormak için süre isterdi. Kasım 1772'de Bükreş'te yapılan barış girişimleri Rusya'nın Kırım'ı ilhak ısrarında bulunması yüzünden sürüncemede kaldığında Rus delegesi Obreşkov, Moskova'ya danışmak üzere kırk günlük süre istemiştir. Ağır şartların dayatılması müzakerecilerin kesilmesine yol açabilirdi. Bu durumun etrafıca değerlendirilmesi için meşveret meclisleri akdedilir, bu arada sert tartışmalar olurdu. Karlofça'da Tımsıvar Kalesi ve onun yıkılması konusu böyle geçmiştir. Sulh müzakerelerinin metni, mükâleme mazbatası adı verilen resmî tutanakları görüşmelerin nasıl cereyan ettiği nin belgeleri olarak önem taşır. Zıştovi ve Yaş muahedelerine dair Mehmed Said Galib Efendi'nin *Revâbitü'l-ukûd* adlı matbu mükâleme mazbataları bu tür evrakın önemli bir örneğini teşkil eder.

Daha önceki antlaşmalarda kabul edilip de bir şekilde uygulanmayan hususla-

ra taraflar kendi menfaatleri doğrultusunda vurgu yapabilirlerdi. 1606 Zitvatorok Antlaşması'nda Osmanlı ve Avusturya hükümdarlarının teşrifatta eşitliği kabul edildiği halde bu tam olarak uygulanmamış ve bu durum Karlofça'da bir defa daha teyit edilmiştir. Yaş Muahedesinde önceki ahidnâmelerin istisnalar hariç geçerliliğine vurgu yapılmıştır. Barış antlaşmalarında çok farklı uygulamalar olduğu metinlerin incelenmesinden anlaşılmaktadır. Geçici barış antlaşmalarında üç, beş, sekiz, yirmi, yirmi beş yıl gibi müddet tayin edilir, bu süre temessükün imzalandığı andan itibaren başlardı. Avusturya ile yapılan birçok antlaşmada sekiz yıllık sürenin benimsendiği dikkati çekmektedir. Çok defa antlaşma süresi tamamlanmadan uzatılmakta veya yenilenmekteydi. Esasen bu husus önceden belirtilmekteydi. Antlaşmalarda mutabakat sağlanıp delegeler tarafından temessükler imzalandıktan sonra ilgili devlet başkanlarının onayına kadar geçen zaman süresinde her iki tarafın rızasıyla antlaşma metninde yer aldığı üzere yeni maddeler eklenebilirdi. Görüşmeler tamamlanıp mutabakat sağlandıktan sonra düzenlenen temessükler tarafların yetkili delegelerince imzalanır, barışın yürürlüğe girmesi ise hükümdarların tasdiğiyle olurdu. Hükümdarın tasdiği antlaşma metninin sonuna bir cümle halinde eklenirdi (ifadeler için bk. Erim, s. 286, 353, 424). Her şey tamamlandığı halde onaylanmadığı için geçerli sayılmayan çetitle antlaşmalar bulunmaktadır: 1877'de İngiltere'nin Kızıldeniz, Habeş ve Mısır'la ilgili antlaşmasını Osmanlılar, İngiliz emellerinden şüphe ettiği için onaylamamıştır. Yine tasdik edilmiş olmakla beraber Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878) yürürlüğe girmemiştir. Aynı şekilde yetkili delegeler tarafından imzalanmış olduğu halde Sevr Antlaşması da (10 Ağustos 1920) uygulanma imkânı bulamamıştır.

Mutabakata varılan metnin hangi dillerde yazılacağı, resmî metnin dili ve dilleri önemli bir konudur. Karşılıklı barış antlaşmaları metinleri değişik dillerde hazırlanır, bunlar arasında bazan önemli farklılıklar olabilmeydi. Hangi metin esas kabul edilmişse ona itibar edilir, diğerleri onun tercümesi sayılırdı. Zitvatorok'ta Macarca ve Türkçe metin esastı. Ancak Avrupa'da Latince metin daha yaygın olarak tanınıyordu (Bayerle, VI [1980], s. 6-7). 1711 Prut Antlaşması, Türkçe ve Rusça hazırlanmıştı. Orijinalleri mevcut olmayan bu metinler arasında önemli farklılıklar var-

di. Müzakerelerin ve metinlerin tercümesi konusunda çeşitli problemlerle karşılaşılırdı. Küçük Kaynarca'da Türkçe, Rusça ve İtalyanca hazırlanan metinler teâti edilmiştir. Ancak 1775'te çarichenin Fransızca olarak yayımladığı tahrif edilmiş metin Avrupa siyasî mahfillerinde esas metin olarak geçerlilik kazanmış ve Rus iddialarının doğru olduğu varsayımına yol açmıştır. Uyar seferi sonrasında imzalanan Vasvár Antlaşması (1664) Türkçe ve Latince hazırlanarak İstanbul ve Viyana'ya gönderilmiştir. Ayastefanos Antlaşması "mukaddemât-ı sulhiyye" olarak bilinen tek antlaşma olmakla beraber Rusya ile 11 Ağustos 1791'de Kalas'ta imza edilmiş olan mütarekenin de bir mukaddemât-ı sulhiyye olduğu bizzat antlaşma metninde belirtilmektedir. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyu dostane ve hasmane münasebetler içinde bulunduğu devletlerle akdetmiş olduğu antlaşmalar Türkçe'de çok zengin terminolojinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Günümüz Türkçe'sinde bu terminolojinin büyük bir kısmının unutulup sadece bazı sözlüklerde yer alması, yüzyılların tecrübesi olan diplomatik gelenek ve birikimin, siyasî dil inceliği ve zenginliğinin de kaybolması anlamına gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Peridun Bey, *Münşâât*, I-II, tür.yer.; Râşid, *Târih*, II, 494-503; Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet* (haz. Ahmet Öğreten), Ankara 2002, s. 421-422; Mehmed Said Gâlib Efendi, *Revâbitü'l-ukûd* (Mükâleme Mazbatası), İstanbul 1270-73, I-IV; Muâhedât Mecmuası, İstanbul 1294-98, I-V; Le Baron I. de Testa, *Recueil des traités de la porte ottomane avec la puissances étrangères*, Paris 1864-1911, I-XI; G. Aristarchi, *Legislation Ottomane*, Constantinople 1873-88, I-VII; G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, Paris 1897-1903, I-IV; Reşad Ekrem [Koç], *Osmanlı Muâhedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muâhede*, İstanbul 1934, tür.yer.; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, Ankara 1953, s. 59, 70-71, 286, 353, 424; Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam*, Baltimore 1955, tür.yer.; a.mlf., "Sulh", *El²* (İng.), IX, 845-846; M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1972, s. 108; H. Theunissen, *Ottoman Venetian Diplomatics: The Ahidnames* (EJOS: Elektronik Journal of Oriental Studies (www2.let.uu.nl/solis/anpt/EJOS/pdf4/56ibrahimgil.pdf), I/2 (1998), s. 1-698; D. Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*, Leiden 2000; R. H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", *Slavic Review*, XXXV/3 (1976), s. 463-483; G. Bayler, "The Compromise at Zsitvatorok", *Ar.Ott.*, VI (1980), s. 5-53; Fikret Adanir, "Turkey's entry into the Concert of Europe", *European Review*, XIII, Cambridge 2005, s. 395-417.

MEHMET İPŞİRLİ

SÜLÎ, Ebû Bekir

(أبو بكر الصولي)

Ebû Bekr Muhammed b. Yahyâ
b. Abdillâh b. Abbâs b. Muhammed
b. Sül-Tegin el-Bağdâdî eş-Şatrancı es-Sûlî
(ö. 335/946)

Türk asıllı tarihçi,
edip ve şair.

255-257 (869-871) yılları arasında Bağdat'ta doğdu. Bağdâdî yanında satrançta devrin en usta oyuncusu olması dolayısıyla "Şatrancı" ve ilk İslâm fetihleri sırasında Cürcân'ın Türk hâkimi olan Sül-Tegin'in soyundan geldiği için Sûlî nisbesiyle tanınır. Sül-Tegin'in oğlu Ebû Umâre Muhammed, Abbâsî ihtilâlinin önde gelen dâilelerinden. İlk Abbâsî halifesi Ebû'l-Abbâs es-Seffâh tarafından Musul ve Azerbaycan valiliğine tayin edilmiştir. Sül-Tegin'in diğer oğlu Said'den olan torunu Ebû Amr Mes'ade, Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr zamanında hâcib olarak görev yapmış, oğlu Amr b. Mes'ade es-Sûlî de Halife Me'mûn devrinde önemli görevler üstlenmiştir. İbrâhim b. Abbas es-Sûlî ve Abdullah b. Abbas es-Sûlî de Abbâsîler döneminin önde gelen edip, şair ve kâtiplerindendir.

Ebû Ruveyle ed-Dabbî, Ebû'l-Abbâs el-Küdeymî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ebû'l-Abbâs Müberred, Ebû'l-Abbâs Sa'leb, Ahmed b. Abdurrahman en-Nahvî, Ebû Abdullah el-Gallâbî el-Basrî, Avn b. Muhammed el-Kindî, İbrâhim b. Fehd es-Sâcî ve Abbas b. Fazl el-İsfâtî, Mufaddal b. Seleme ve İsmâil b. Ali en-Nevbahtî gibi devrin meşhur âlim ve ediplerinden ders alan Ebû Bekir es-Sûlî Mu'tazid-Billâh, Muktefi-Billâh, Muktedir-Billâh ve Râzî-Billâh dönemlerinde sarayda nedim olarak bulundu. Râzî-Billâh'ın muallimlik ve mürebbiliğini yaptı. Satrançta devrin ustası olan Muhammed b. Ahmed el-Mâverdî'yi yenmesi kendisine büyük itibar kazandırdı. Râzî-Billâh'ın halife olması onu maddî ve mânevî açıdan rahatlatı. Eserlerinin büyük bir kısmını bu dönemde telif etti. Müttakî-Lillâh devrinde sıkıntılarla karşılaşan Sûlî, Vezir İbn Mukle'yi överek saraya intisap etmek ve maddî bakımdan rahatlamak için çalıştıysa da sonuç alamadı. Halifeden izin alıp kendisini yakından tanıyan Beckem et-Türkî'nin vali olarak görev yaptığı Vâsit'a gitti. Müttakî vefat edince yeni halife Müstekfi-Billâh'ın yakınları arasına girmek için Bağdat'a döndü. Ancak Müstekfi, ona yüz vermedi. Halktan ve ileri gelen bazı kişiler tarafından Hz. Ali hakkındaki sözleri sebe-

biyle ölümle tehdit edilmesi üzerine Basra'ya gidip gizlendi ve 335'te (946) burada vefat etti. 336 (947) yılında öldüğü de rivayet edilir. Basra'da zengin bir kütüphanesi vardı.

Tarih, şiir ve edebiyatın yanı sıra dinî ilimlerde de geniş bilgi sahibi olan Ebû Bekir es-Sûlî edebî konularda hocası İbnü'l-Mu'tez'den etkilenmiştir. Sûlî'nin öğrencileri arasında Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Dârekutnî, Râzî-Billâh, Seyfûddeve el-Hamdânî, Hâlidîyyân, Bağdat Kadısı Ömer b. Muhammed, Merzûbânî ve Ebû Bekir b. Şâdân sayılabilir. Ebû Bekir es-Sûlî Abbâsî tarihi, Arap dili ve edebiyatı, dinî ilimler konusunda çok sayıda eser kaleme almıştır. İbnü'n-Nedîm (*el-Fihrist*, s. 168) onu intihalcilikle suçlarsa da çoğunluk güvenilir bir müellif olduğu hususunda birleşir. Çağdaş şairlerin eserlerini toplayıp tertip etmesi ve günümüze intikaline vesile olması Arap dili ve edebiyatında ona büyük itibar kazandırmıştır. Eserleri Abbâsî tarihi, devrin dil ve edebiyatı için önemli kaynaktır. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin onu 250 yerde kaynak gösterdiği bilinmektedir.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-Evrâk fî aḥbârî Âli 'Abbâs ve eş'ârihim*. Üç kısımdan oluşan eserin büyük bir bölümü günümüze ulaşmamıştır. İbnü'n-Nedîm eserin tamamlanmadığını kaydeder (*a.g.e.*, s. 167). Sûlî, *Kitâbü'l-Evrâk*'ın Abbâsîler'in siyasî tarihiyle ilgili ilk kısmında umumi tarih kitaplarının metodunu takip ederek olayları kronolojik sırayla kaleme almıştır. Abbâsî halifelerinin hilâfet makamına hangi tarihte nasıl geçtiğini, biat merasimlerini, isim ve lakaplarını, devrinin başlıca siyasî olaylarını anlatmış, halifelerin vezir, emîr ve kumandanları hakkında bilgi vermiştir. Olayların anlatımında Bağdat'ı merkez almıştır. Siyasî olaylardan, o yıl içinde vefat eden meşhur simalardan kısaca bahsetmiş, edip ve şairler hakkında şahsî görüşlerini aktarmıştır. Mes'ûdî, bizzat müşahede ettiklerini ve başka eserlerde bulunmayan bilgi ve rivayetleri kaydettiği için Sûlî'den övgüyle söz eder. Modern tarihçiler eseri Abbâsî tarihinin temel kaynaklarından biri olarak kabul eder. Eserin zamanımıza intikal eden bölümlerinin bir kısmı yayımlanmıştır (nşr. J. Heyworth Dunne, *Aḥbârü'r-Râzî-Billâh ve'l-Müttakîlillâh ev Târihu'd-devleti'l-'Abbâsiyye sene 322 ilâ sene 333 hicriyye min Kitâbi'l-Evrâk*, Kahire 1935; Beyrut 1403/1982; Bağdat 1999; nşr. İhsan Abbas, *Şezerât min kütübin mefkûde, Kitâbü'l-Evrâk li's-Sûlî*, Beyrut 1408/1988; nşr. Hilâl Nâcî, *Kitâ'atün nâdiretün min Kitâbi'l-Evrâk li-Ebî Bekir*